

NALAZI KERAMIKE S LICENSKIM UKRASIMA U ŽUPANJSKOM KRAJU

UDK 903.23 (497.5) "6375"

Primljeno/Received: 2003. 04. 22.

Prihvaćeno/Accepted: 2003. 09. 15.

Boško Marijan
HR 32270 Županja
Zavičajni muzej Stjepan Gruber
Savska 3

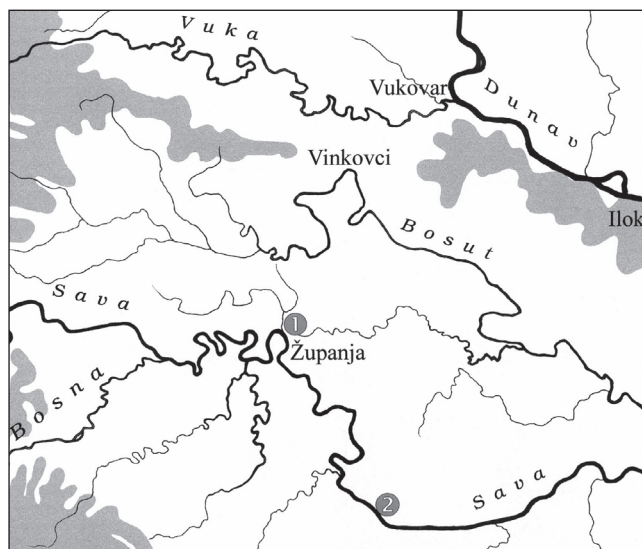
U županjskom kraju, arheološki vrlo slabo istraženome, otkriveni su nalazi keramike s licenskim ukrasima na Dubovu kod Županje i na Ciglani u Gunji. Keramika s licenskim ukrasima u županjskom kraju može se datirati u srednje brončano doba, poput nalaza u drugim krajevima sjeverne Hrvatske, osobito nalazišta iz istočne Slavonije i Srijema.

Ključne riječi: keramika s licenskim ukrasima, Dubovo, Ciglana u Gunji, županjski kraj, istočna Slavonija, brončano doba

Uvod

Premda je županjski kraj vrlo slabo arheološki istražen, gotovo je sigurno da je taj dio južnopanonskoga područja tijekom prošlosti imao važno mjesto i da je sudjelovao u razvitku kulturnih prilika na širem području, ponajprije u okviru panonskoga i jugoistočnoalpskoga kulturnoga kruga, ali je, kao kontaktno područje, ostvarivao zanimljive odnose s krajevima južnije od rijeke Save, s jedne strane, te s istočnim krajevima i donjim Podunavljem, s druge strane. Istina, danas poznajemo samo fragmentarne spoznaje arheološke naravi u tom smislu. Tako je i s nalazima keramike s licenskim ukrasima koji su zaštitnim arheološkim istraživanjima otkriveni na dva lokaliteta, na Dubovu kod Županje i na Ciglani u Gunji (sl. 1/1-2).

Dubovo, Županja (sl. 1/1). Lokalitet Dubovo nalazi se na neznatno povišenome terenu u odnosu na okoliš (cca 83,5 m/nv) uz autocestu Zagreb-Lipovac 2 km sjevernije od središta Županje. Zaštitna arheološka istraživanja izvedena u ljeto 2000. godine obuhvatila su zapadnu/sjeverozapadnu periferiju nalazišta, odnosno zonu eksproprijacije ili prostor budućega odmorišta uz

Sl. 1: ① Dubovo, Županja, ② Ciglana, Gunja

južni trak autoceste (Marijan 2001: 35-45). Istraživanjima je utvrđeno da je riječ o dobrim dijelom uništenome arheološkom nalazištu,¹ pokretni nalazi otkriveni su

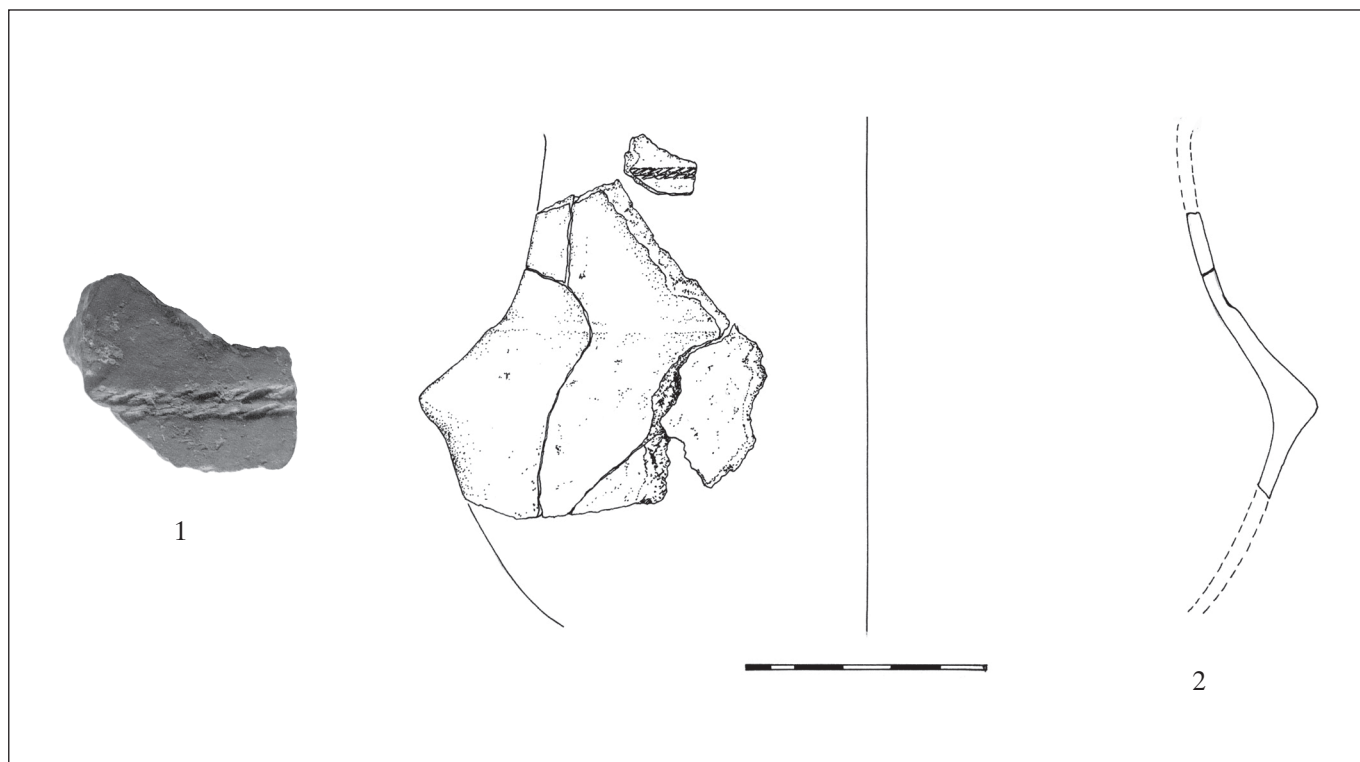
¹ U vrijeme gradnje autoceste Zagreb-Beograd od 1946. do 1950. godine (Enciklopedija Jugoslavije 1, 243-246) potpuno je uništen dio lokaliteta u blizini trase s južne strane autoceste dok je obrada zemljišta s dubokim oranjem na Dubovu poremetila arheološke slojeve i izvan područja eksproprijacije.

vrlo plitko, odmah na površini u poremećenom sloju 0,15-0,30 m ispod površine. Nešto dublje, s početnim visinama na cca 0,40 m otkriveni su gotovo potpuno sterilni jamski objekti teško određive vremenske pripadnosti.

Pokretni arheološki inventar čine uglavnom fragmenti keramičkih posuda, znatno manje nalazi kamenih i kremenih predmeta. Pronađen je samo jedan fragment s licenskim ukrasom (sl. 2/1-2; sl. 5/1). Nažalost, zbog gore istaknutih okolnosti, nalaz nema pouzdanu stratigrafsku potvrdu bez obzira koliko ga svojstva drugih keramičkih nalaza određivala u vrijeme od završne faze ranoga do početne faze kasnoga brončanog doba. Fragment licenske keramike vjerojatno pripada vratu posude, a vanjska crna i dobro uglačana strana činila je najmanje polovicu debljine stijenke koja iznosi 1,0 cm. Unutrašnja strana je svijetlosmeđe boje. Posuda je bila rađena od dobro pročišćene gline s umjerenim dodatkom kalcitna praha. Sačuvan je samo jedan dvostruki red licenskoga otiska, odnosno relativno plitak otisak tekstilnoga uzorka. Veličina: 3,0 x 2,7 x 1,0 cm. U blizini mjesta nalaza otkriveno je nekoliko fragmenata posude koji po fakturi, boji i izgledu imaju gotovo identična svojstva pa je velika

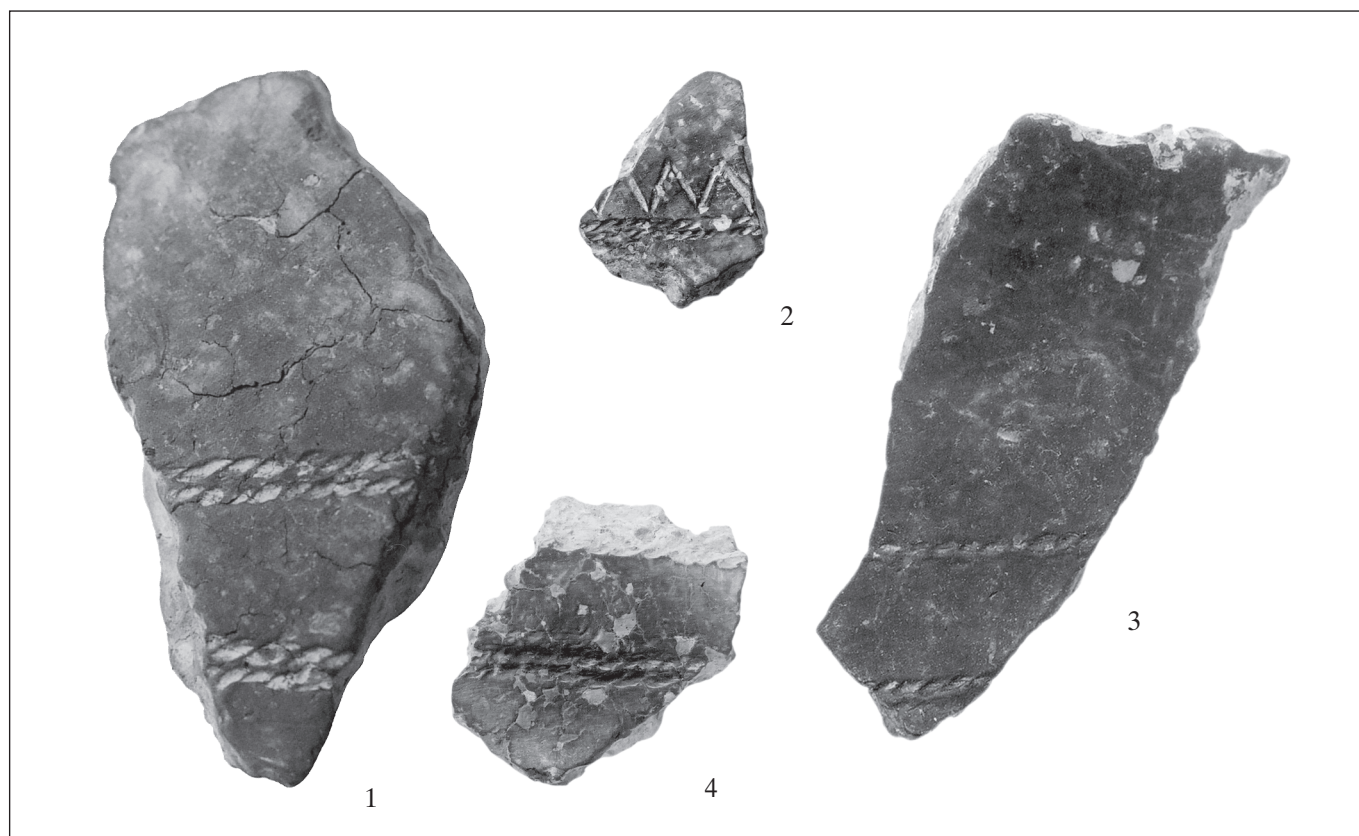
vjerojatnost da komad s licenskim ukrasom pripada upravo toj posudi (sl. 2/2).

Ciglana, Gunja (sl. 1/2). Lokalitet se nalazi uz obalu Save na prirodnom uzvišenju u Gunji. Gotovo jedno stoljeće odatle se odvozila zemlja za izradbu opekarskih proizvoda pa je lokalitet najvećim dijelom uništen, a do 1983. godine ostao je sačuvan tek uski pojas između ceste i obale Save.² Nakon dojava o nalazima arheološkoga materijala, u ljeto 1983. godine poduzeta su zaštitna istraživanja u organizaciji Muzeja u Županji, pod vodstvom V. Plemić (Plečić 1983, 4-6). Otvorene su dvije sonde veličine 5,00 x 3,00 m na međusobnoj udaljenosti od 45,00 m, jedna ("Sonda A") uz rub bazena nastalog vađenjem zemlje, upravo na mjestu dosta bogatoga kulturnog sloja koji se mogao prepoznati već u profilu bazena, a druga ("Sonda B") u pojasa uz cestu. Iako je V. Plemić u vertikalnoj stratigrafiji istraženih sonda na Ciglani razlučila čak 10 slojeva, samo su sedmi i osmi sloj (1,70 - 1,85 - 2,05 m) sadržavali pokretni arheološki inventar dok su drugi slojevi u obje sonde bili uglavnom sterilni. Osim toga, na granici između osmoga i devetoga sloja "Sonde B" otkriveni su tragovi "prepečene zemlje", zapravo ostatci pretpovijesne stambene arhitekture (Plečić 1983: 4).

Sl. 2: 1-2 Fragmenti posude s licenskim ukrasom, Dubovo

² Ciglana u Gunji je s proizvodnjom počela 1913. godine, eksploatacija ciglarske zemlje obustavljena je 1991. da bi 1993. godine, nakon stečaja, prestala s radom. Na podatcima zahvaljujem novinaru i spisatelju Stjepanu Bogutovcu iz Gunje. O mjestu Gunja u arheološkom i povijesnom smislu, usp.: Ercegović 1961: 226; Bojanovski 1984: 212; Tkalac 1971: Lešić-Bartolov 1975: 197-198.

Sl. 3: 1-4 Keramika s licenskim ukrasima, Ciglana u Gunji

Arheološki pokretni materijal iz kulturnoga sloja pretežito pripada fragmentima keramičkog posuđa, a uz stanoviti broj kamenih nalaza te nekoliko komada brončanih predmeta, vrlo su brojni ostatci riječnih školjaka i životinjskih kostiju.³ Upravo u sedmome sloju (1,70 - 1,85 m) "Sonde A" te u sedmome i osmome (1,70 - 2,05 m) sloju "Sonde B" nađena je keramika s licenskim uzorcima (sl. 4/ 2-5; sl. 5/ 2-5).⁴ Treba još naglasiti da sedmi i osmi sloj "Sonde A" i "Sonde B" sadržava prateći uglavnom neornamentirani keramički materijal, rijetki su urezani ukrasi ili bradavičaste izbočine, mogu se prepoznati jednostavni lonci, vrčevi cilindrična vrata i zdjele s uvučenim obodom, najčešće su trakaste i jezičaste ručke (Plečić 1983: sl. 4, sl. 5, sl. 8, sl. 10, sl. 11).

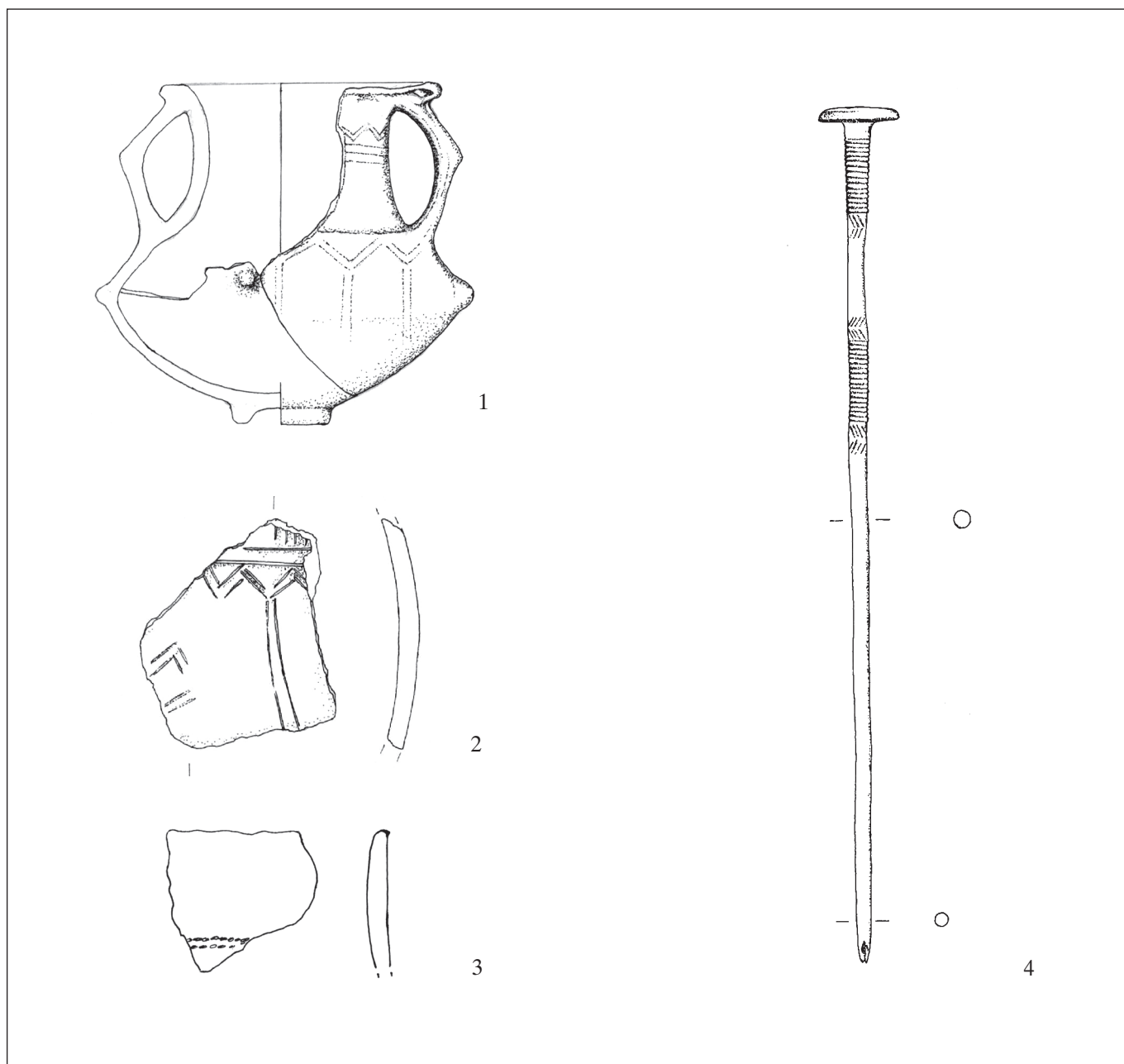
U sedmome sloju "Sonde A" na približnoj dubini od 1,70 do 1,85 m, zajedno s oštećenim manjim komadom brončanoga noža/bodeža otkriven je jedan fragment licenske keramike.⁵ I u "Sondi B" nalazi licenske keramike potječu iz sedmoga i osmoga sloja.

U sedmome sloju pronađena su dva fragmenta s licenskim uzorkom (Plečić 1983: sl. 6). Fragment na sl. 3/1 i sl. 5/2 pripada vratu keramičke posude sivocrne vanjske i svijetlosmeđe unutrašnje strane. Izrađen je od gline s primjesama kalcitna praha, obje su strane uglačane. Ukras se sastoji od dva vodoravna i paralelno postavljena dvostruka otiska vrpce. Veličina: 3,1 x 6,8 x 0,7 cm. U osmome sloju također su otkrivena dva fragmenta s licenskim uzorkom. Komad na sl. 3/2 i sl. 5/3 najvjerojatnije pripada vratu posude, vanjska sivocrna strana bila je uglačana, unutrašnja je bila svijetlooker boje (Plečić 1983: 4-5, sl. 7). Ukras na njemu teče vodoravno, a čine ga urezani cik-cak i dvostruki licenski otisak. Cik-cak ukras u takvoj kombinaciji zapravo tvori niz trokuta čiju jednu stranu zatvara licenski otisak. Veličina: 2,6 x 3,4 x 0,5 cm. Zajedno s brončanim nožem/bodežom (Plečić 1983: sl. 1) u osmome sloju pronađen je fragment na sl. 3/3 i sl. 5/4 koji pripada vratu posude tamnije sivocrne boje i s vanjske i s unutrašnje strane (Plečić 1983: 4-5, sl. 3). Vanjska

³ Osim članka V. Plečić (Plečić 1983: 4-6, sl. 1 - sl. 15) u radu sam koristio "Dnevnik rada" te drugu terensku dokumentaciju sa zaštitnih istraživanja na Ciglani u Gunji koju čuva Muzej u Županji.

⁴ Po terenskoj dokumentaciji s nalazišta Ciglana u Gunji potječe zapravo devet primjeraka s licenskim otiskom, međutim, iako su svi nacrtani grafitnom olovkom u razmjeru 1:1 s presjekom i s kratkom zabilješkom o vrsti boje, u depoiima Muzeja u Županji identificirana su četiri komada (sl. 3/ 1-4; sl. 5/2-5). Crteže tri primjerka donosi i V. Plečić (Plečić 1983: sl. 3, sl. 6, sl. 7).

⁵ Usp. bilješku 4.

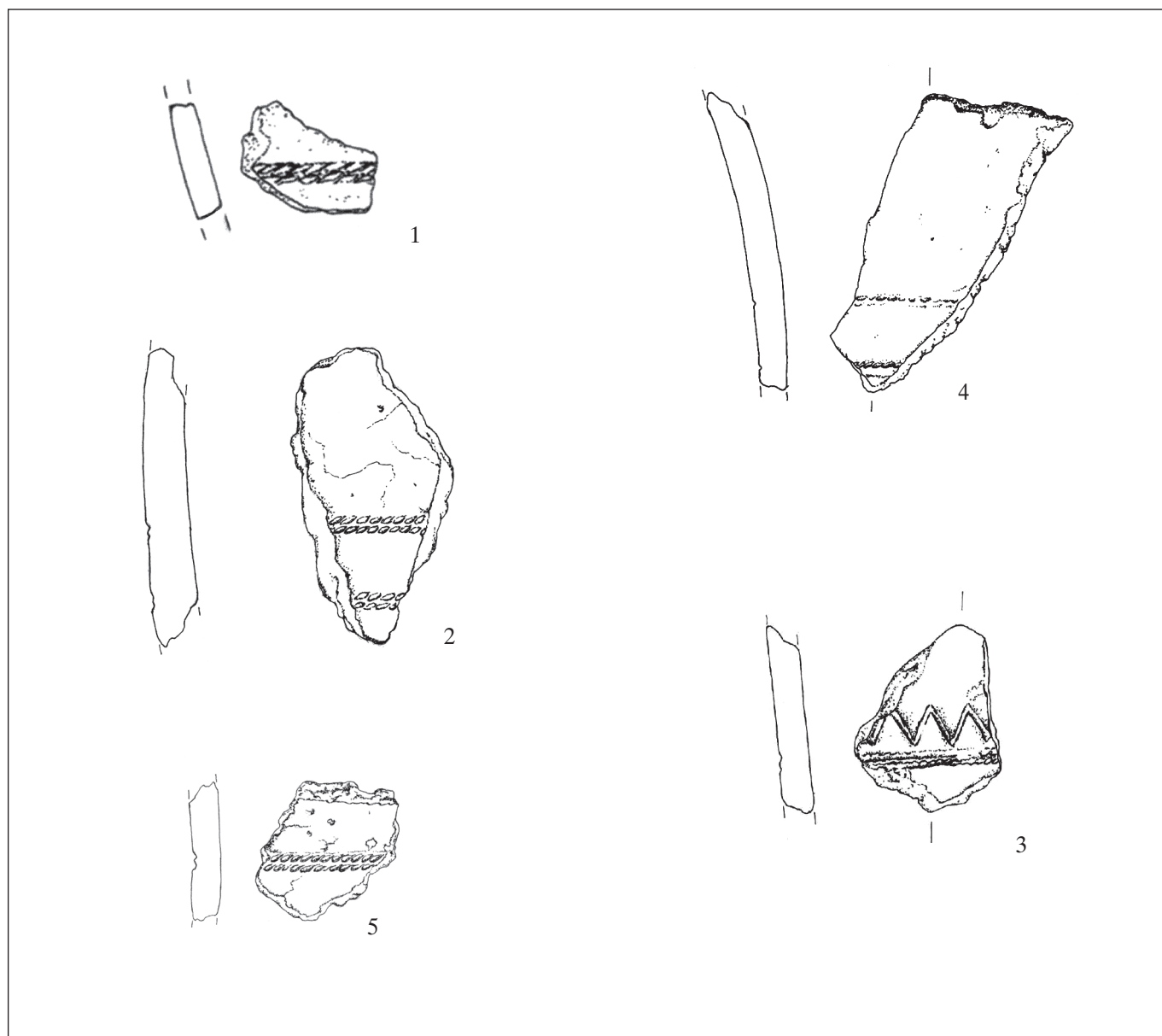
Sl. 4: 1-2 Keramika vatinskoga tipa, 3 fragment s licenskim ukrasom, 4 brončana igla, Ciglana u Gunji

strana je vrlo dobro uglačana, unutrašnja za nijansu slabije. Osim kalcitna praha, drugih primjesa nije bilo pa se može reći da je posuda bila izrađena od kvalitetne gline. Ukas se sastoji od dva jednostruka vodoravna i paralelna vrlo plitka otiska vrpce. Veličina: 2,8 x 6,2 x 0,6 cm.

Za vrijeme zaštitnih istraživanja u profilima iskopnoga bazena nastaloga eksploatacijom zemlje za potrebe Ciglanae u razini kulturnoga sloja (1,85 - 2,05 m) pronađeno je više zanimljivih keramičkih nalaza među kojima i tri fragmenta s licenskim uzorkom.⁶

Fragment na sl. 3/4 i sl. 5/5 imao je vanjski uglačani premaz sivocrne boje dok je unutrašnja strana bila svijetloj boje. Kao i prethodni komadi, vjerojatno pripada vratu posude. Posuda je bila rađena od gline sa sitnim grumenjem i jedva zamjetnim kalcitnim prahom. Fragment nosi ukas dva vodoravna i paralelna postavljena dvostruka nešto dublja licenska otiska, jedan dobro sačuvan, a na mjestu drugoga nastao je, nažalost prijelom. Početak tog drugoga reda ipak se jasno raspoznaje. Veličina: 3,9 x 4,1 x 0,7 cm. Vrlo zanimljive, zacijelo iz kulturnoga sloja dislocirane nalaze na Ciglani

⁶ Usp. bilješku 4.

Sl. 5: 1 Dubovo, Županja, 2-5 Ciglana, Gunja

u Gunji pronašli su radnici, navodno na dubini od oko 6,00 m, a zapravo na dnu bazena u blizini "Sonde B" (Plemić 1983: 5-6, sl. 6, sl. 13, sl. 14, sl. 15). Osim fragmenata keramičkih posuda pretežito bez ornamenata, u toj skupini nalaza bio je i jedan fragment s licenskim ukrasom (sl. 4/3) koji je nađen zajedno s amforicom vatinskoga tipa crvenkaste boje (sl. 4/1) i još jednoga fragmenta vatinske posude crne boje i uglačane površine (sl. 4/2) te s brončanom iglom pečatasto oblikovane glave (sl. 4/4).

Prema podacima iz dokumentacije sa zaštitnih istraživanja na Ciglani u Gunji po svemu izgleda da s tog nalazišta raspolažemo s nalazima licenske keramike koji predstavljaju zanimljiv pokretni inventar, bez obzira koliko bili fragmentarni i bez obzira na jednostavnost njihova ukrasa. Premda primjerice fragmenti na sl. 5/2 i 5 pokazuju stanovita zajednička svojstva (debljina stijenki je gotovo identična, razmak između dva

dvostruka licenska ukrasa iznosi kod oba komada 1,2 cm) oni, kao i drugi primjerci (sl. 3/2-3; sl. 5/3-4) najvjerojatnije pripadaju različitim posudama. Tomu u prilog idu i drugi elementi od različitih boja vanjske i unutrašnje strane, kvalitete gline i primjesa u njoj do načina izvedbe ukrasa. Tako samo komad na sl. 3/3 i sl. 5/4, kao najkvalitetniji rad, ima ukras jednostruke vrpce koji je, pored toga, izveden vrlo plitko dok samo fragment na sl. 3/2 i sl. 5/3 ima dodatni urezani cik-cak ukras koji se u asocijaciji s licenskim otiskom stapa u niz trokuta. Fragment na sl. 3/4 i sl. 5/5 rađen je od nemarno pročišćene gline, ali je njegov licenski otisak bio najdublji.

Svi licenski nalazi iz Dubova kod Županje (sl. 2/1; sl. 5/1) i Ciglane u Gunji (sl. 3/1-4; sl. 5/2-5) rađeni su od pročišćene gline, ali gotovo redovito s dodatcima manjih količina kalcitna praha, stijenke posuđa bile su dobro uglačane, osobito vanjski premaz na kojemu je

smješten ukras, glavnina pripada posudama tamnijih, crnih ili crnosivih tonova, najbolju izvedbu pokazuju fragmenti na sl. 2/1 i sl. 5/1 te na sl. 3/3 i sl. 5/4. Nalazi s licenskim uzorkom iz Dubova i Ciglane u Gunji uglavnom pripadaju fragmentima vratova (pretežito cilindrična tipa) keramičkih posuda čiji je potpuni oblik najčešće teško utvrditi (sl. 2/2). Svi uzorci imaju desni otisak (usp.: Marković 1994: 124), svi su pravolinijski, najčešće su kombinacije jednoga ili dva paralelna reda s dvostrukim (sl. 2/1; sl. 3/1-4; sl. 5/1-5), a sasvim se rijetko javlja jednostruki otisak (sl. 3/3; sl. 5/4). Nema zakrivljenih kombinacija, valovnica ili sličnih oblika. Samo je primjerak na sl. 3/2 i sl. 5/3 bio u asocijaciji s urezanim ukrasom.

Kulturno-kronološko mjesto nalaza

Kako je najveća koncentracija nalaza keramike s licenskim ukrasima otkrivena u Austriji i Mađarskoj te sjevernoj Hrvatskoj (sjeverozapadna Hrvatska, Slavonija), razumljivo je da su autori iz tih zemalja, svatko na svoj način, detaljnije raspravili o podrijetlu ili tehnikama izvedbe licenskoga ukrasa, odnosno kulturno i kronološki definirali tu zanimljivu pojavu (Benkovsky-Pivovarová 1972: 198-212; Bándi 1966: 61-74; Majnarić-Pandžić 1977: 68-81; Vinski-Gasparini 1983: 484-491; Marković 1994: 123-127). Licenska keramika je otkrivena još u Sloveniji (Korošec 1957: 9 i d.; Gabrovec 1983: 33 i d.; Teržan 1984: 58-60, Abb.5) i u Slovačkoj (Benkovsky-Pivovarová 1972: Abb.4 - Abb.7; Majnarić-Pandžić 1977: 69), zatim u sjeveroistočnoj i središnjoj Bosni te Hercegovini i središnjoj Dalmaciji (Čović 1961: 106 i d.; Čović 1980: 35 i d.; Čović 1983: 139 i d.; Marović&Čović 1983: 214 i d.). Posebno mjesto za razmatranja kulturnokronoloških odnosa prema istočno-slavonskim nalazištima imaju nalazi keramike s licenskim ukrasima u Vojvodini, prije svega u Srijemu (Tasić 1965: 60-61).

Licenska keramika vuče podrijetlo iz kasno-eneolitičkih i ranobrončanodobnih kultura srednjoeuropskoga, zapadnopanonskoga i istočnoalpskoga područja (Majnarić-Pandžić 1977: 74-75; Vinski-Gasparini 1983: 491; Čović 1983: 177; Marković 1994: 126). Razdijeljena na stariji A i mlađi B stupanj, ona predstavlja samostalnu kulturnu pojavu u Austriji (Benkovsky-Pivovarová 1972: 209), zapadnoj Mađarskoj (Bándi 1966: 70), možda i sjeverozapadnoj Hrvatskoj (Marković 1988: 83).⁷ Izvan matičnoga područja pretežito se javlja kao import u inventaru kultura ranoga i srednjega brončanog doba poput kultura s inkrustiranom keramikom ili regionalnih inačica vatinske kulture u Slavoniji i Srijemu (Majnarić-Pandžić 1977: 74-75; Majnarić-Pandžić 1984: 79; Pavlović 1984: 60; Vinski-Gasparini 1983: 490; Marković 1994: 124, 126; Tasić

1965: 60-61; Tasić 1965a: 199), odnosno poput regionalnih kultura ranoga brončanog doba u sjeveroistočnoj i središnjoj Bosni ili cetinske kulture u Hercegovini i u središnjoj Dalmaciji (Čović 1961: 80, 103, 106, 121; Čović 1965: 48-49, 55-58; Čović 1980: 40-41; Čović 1983: 139-140; 151-152, 177; Marović&Čović 1983: 214; Marijanović 1981: 42, 54).

Prema tome, teško je reći nešto novo i bitno o keramici s licenskim ukrasima, na ovome mjestu želim samo pridodati neka zapažanja glede ambijenta u kojemu se ona javlja u županjskom kraju. Slične primjerke nalazimo, prije svega, na slavonsko-srijemskome području pa će njima biti posvećena posebna pozornost, a u prvom je redu potrebno utvrditi koliko je stratigrafski i kulturni kontekst keramike s licenskim otiscima na drugim nalazištima blizak kontekstu u kojemu su otkriveni nalazi u županjskom kraju.

Pokretni inventar na Dubovu kod Županje najvećim dijelom pripada vremenu od završne faze ranoga do početne faze kasnoga brončanog doba. S obzirom na to da su izvršena ograničena istraživanja perifernoga dijela nalazišta i da je uglavnom riječ o poremećenim slojevima, zasada se može reći da su zastupljeni nalazi keramike s "hatvanoidnim" ukrasima i svojstvima kasne vinkovačke kulture, zatim keramika slična keramici u brodskoj kulturi srednjega brončanog doba (Dimitrijević 1966: 28 i d.; Dimitrijević 1979: 141; Dimitrijević 1982: 19-20; Marković 2002: 35; Čović 1983a: 68; Lozuk 1993: 33; Majnarić-Pandžić 2000: 104-106) te materijal koji je tipološki najbliži posavskoj kulturi i nekropolama tipa Barice-Gređani (Čović 1958: 19 i d.; Minichreiter 1984: 91 i d.; Vinski-Gasparini 1983b: 559, 617 i d.; Majnarić-Pandžić 1993: 153-154; Majnarić-Pandžić 2000: 110-112). Nisu otkriveni nalazi koji bi pripadali drugim (starijim ili mlađim) razdobljima. Metalnih nalaza, nažalost, nije bilo kao što nije bilo niti tipičnih nalaza svojstvenih vatinskoj kulturi, kulturi inkrustirane panonske keramike ili kulturi Belegiš II. Fragment keramike s licenskim otiskom iz Dubova (sl. 2/1) najvjerojatnije pripada posudi (sl. 2/2) koja je i oblikom i bradavičastim ukrasima vrlo bliska jednom nalazu iz Vinkovaca (Dizdar 1996: 12, T.2,1).

Keramika s licenskim uzorcima na Ciglani u Gunji otkrivena je u naseobinskom sloju debljine 0,35 m. Iako je V. Plemić taj sloj formalno razdvojila na dva, sedmi (1,70 -1,85 m) i osmi (1,85 - 2,05 m) sloj, zasada se može reći da prateći pokretni arheološki inventar (keramika, metalni nalazi) u obadva sloja pokazuje osobine svojstvene pretežito srednjemu brončanom dobu. V. Plemić je naselje i otkriveni pokretni inventar na Ciglani datirala u "stariju fazu grupe Surčin koja zahvaća kasnu Br. C" (Plečić 1983: 5), premda se čini da keramički, ali i metalni nalazi (Plečić 1983: sl. 1-sl. 15), govore u prilog nešto višoj

⁷ N. Majnarić-Pandžić i K. Vinski-Gasparini smatraju da nema argumenata po kojima bi licenska keramika bila samostalna kultura u sjevernoj Hrvatskoj ili savsko-dravskom međuriječju (Majnarić-Pandžić 1977: 74; Vinski-Gasparini 1983: 490).

dataciji i da se dio keramičkih tipova može vezati uz repertoar kasne vinkovačke kulture (Marković 2002: 32-34, T.1-T.6). Posebnu pozornost, s druge strane, privlači kontekst nalaza jednoga fragmenta licenske keramike (sl. 4/3) koji je otkriven s amforicom (sl. 4/1) i jednim fragmentom posude (sl. 4/2) vatinskoga tipa te s brončanom iglom pečatasto oblikovane glave (sl. 4/4). I bez obzira na sumnjive okolnosti oko otkrića tog nalaza (Plešić 1983: 5-6), znakovito je da je dijelom slična kombinacija tipova arheološkoga inventara u zatvorenoj cjelini (mač, igla s pečatstom glavom, posudica vatinsko-vršačke faze te sjekira mađarskog tipa) bila zastupljena u jednom grobu iz Vatina koji je M. Garašanin datirao u Br. B 2, odnosno Br. B2/C (Garašanin 1954: 61-62, sl. 8; Garašanin 1983: 508). Ukrasne brončane igle s pečatstom oblikovanom glavom, vrlo slične nalazu iz Ciglane u Gunji (sl. 4/4) pronađene su i u susjednom vinkovačkom kraju (Vinkovci, Orolik), a datiraju se u srednje brončano doba, odnosno Br. B 2 i Br. C 1 stupanj (Majnarić-Pandžić 1984: 74; Vinski-Gasparini 1983a, 498-499: T.71/1-2; Dizdar 1999: 32, 105, br.114).

U Vinkovcima, na tellu Tržnica ("Hotel"), položaju Robne kuće "Na-ma", na parkiralištu "Jugobanke" ili "Cibalae banke" (sada "Zagrebačke banke") te dijelu "Duge ulice" u naseobinskom sloju slavonsko-srijemske vatinske kulture i njezine razvijene vatinsko-belegiške faze otkriveni su i nalazi keramike s pravolinijskim licenskim ukrasima zajedno s amforicama vatinskoga tipa (Majnarić-Pandžić 1984: 68, sl. 4, sl. 5, sl. 6/3-4; Dizdar 1996: 13-14, T.1/1-2; T.2/1). Drugi značajan lokalitet brončanoga doba u vinkovačkom kraju je naselje Gradina u Privlaci. Naseobinski sloj s materijalom vatinskih obilježja iz Privlake suvremen je brončanodobnom inventaru gore spomenutih nalazišta u središtu Vinkovaca (Majnarić-Pandžić 1984: 68-73, sl. 7, sl. 8, sl. 9/1), a za nas su posebice zanimljivi fragmenti veće posude grublje fature s licenskim ukrasom u kombinaciji s urezanim cik-cak linijama (Majnarić-Pandžić 1984: sl. 9/1) koji je vrlo blizak ukrasu na jednome fragmentu iz Ciglane u Gunji (sl. 3/2; sl. 5/3).

U Novigradu na Savi kod Slavinskoga Broda, uz nalaze južnotransdanubijske skupine inkrustirane keramike, a zajedno s materijalom razvijene slavonsko-srijemske vatinske kulture pronađena je i keramika s licenskim uzorcima (Majnarić-Pandžić 1984: 66-67; Majnarić-Pandžić 2000: 105-106). Na nalazištima u okolici Osijeka (Veliki Varod u Erdutu, Livadice u Dalju, Klisa) keramika s licenskim otiscima nalazi se asociirana s inventarom vatinske i daljsko-bjelobrdske skupine inkrustirane keramike (Šimić 1987: 7 i d.; Šimić 1993: 129 i d.). Dok su u Klisi nalazi bili površinski, na Livadicama u Dalju utvrđena je stratigrafija koja se može komparirati s onom u Vinkovcima i Privlaci, a unutar horizonta vatinsko-belegiške faze slavonsko-srijemske vatinske kulture, uz nalaze daljsko-bjelobrdske skupine inkrustirane keramike otkriveni su i licenski nalazi kao import (Šimić 1993:

129, 132). I višeslojno naselje Veliki Varod (Veliki Liman) u Erdutu ima zamašnu stratigrafiju od starijega neolitika do mlađega željeznog doba, a u srednjo-brončanodobnom sloju, osim pomiješanih i gotovo ravnopravno zastupljenih nalaza inkrustirane keramike i slavonsko-srijemske vatinske kulture otkrivena je i licenska keramika (Šimić 1993: 134).

U sličnoj kulturnoj situaciji javljaju se i licenski nalazi u središnjoj Slavoniji. Na nalazištima u okolici Đakova (Pavlović 1984: 53 i d.; Marković 1984: 22 i d.; Martinec 2002: 276 i d.) i Našica (Majnarić-Pandžić 1977: 70 i d.; Marković 1984: 22 i d.) keramika s licenskim otiscima gotovo se redovito javlja zajedno s nalazima južnotransdanubijske inkrustirane keramike. Tako su na lokalitetu Grabrovac kod Đakova zastupljeni i pravolinijski uzorci i valovnice (Pavlović 1984: 59, Sl. 4/11-13, sl. 5; Martinec 2002: T.3; T.4), a u Podgoraču kod Našica licenski uzorci u vodoravnim redovima bez valovitih kombinacija (Majnarić-Pandžić 1977: T.1-T.7; T.8/1-2; T.9-T.15). Još dalje prema zapadu i sjeverozapadu od zapadne Slavonije do Hrvatskoga zagorja keramika s licenskim otiscima, vrlo često s uzorcima valovnica, javlja se samostalno ili asociirana sa sjevernotransdanubijskom inkrustiranom keramikom (Vuković 1957: 32 i d.; Šimek 1975: 13 i d.; Majnarić-Pandžić 1977: 69-70; Vinski-Gasparini 1983: 488-490; Marković 1984: 22-23; Marković 1994: 123 i d.; Martinec 2002: 277-278).

Konačno, istaknuto mjesto ima naselje na Gomolavi kod Hrtkovaca u Srijemu na kojemu je višegodišnjim sustavnim istraživanjima stratigrafija kulturnih slojeva od neolitičkoga do željeznoga doba pouzdano utvrđena (Bukner 1965: 137 i d.; Tasić 1965a: 177 i d.). Nakon vučedolskoga horizonta na Gomolavi su zastupljeni svi brončanodobni slojevi, odnosno kulturne pojave. Inkrustirana keramika javlja se kao import na kraju pančevačko-omoljičkog sloja i na početku sloja "Belegiš - starija faza" (Tasić 1965a: 197, T.16/6-7), a keramika s ukrasima "lažnog vrpčastog ornamenta" u srednjobrončanodobnome sloju "Belegiš - starija faza" (Tasić 1965a: 199, T.9/1-3,6). Treba još reći da N. Tasić naglašava da se keramika s "lažnim vrpčastim ornamentom" u stratigrafiji Gomolave javlja u sloju nakon inkrustirane keramike "južne Transdanubije" (Tasić 1965a: 199), odnosno "paralelno" s inkrustiranom keramikom na nekropolama tipa Belegiš, Ilandža, Orešac (Tasić 1965: 60). U sloju "Belegiš kulture - mlađa faza" (Belegiš II) nestaje vrpčasto ukrašavanje posuda, prevladavaju ukrasi kaneliranja u vodoravnim redovima ili girlandama (Tasić 1965a: 200), a nakon tog sloja slijedi sloj starijega željeznog doba (Tasić 1965a: 202-204). Gomolava je, dakle, nedvojbeno jedno od najvažnijih nalazišta ili naselja na slavonsko-srijemskome području s jasnom stratigrafskom slikom razvitka pretpovijesnih kultura. Stratigrafija brončanog doba na Gomolavi potvrđena je i na drugim srijemskim i južnobanatskim nalazištima, naseljima i nekropolama (Tasić 1962: 127 i d.), ali ima značajne paralele i na nekoliko naseobinskih lokaliteta u istočnoj Slavoniji i Posavini (Vinkovci, Privlaka, Novigrad, Livadice kod Dalja, Veliki Varod u Erdutu).

Ako se vratimo nalazima keramike s licenskim ukrasima u županjskome kraju, onda je lako zamijetiti da je kulturni kontekst njihove pojave dosta sličan drugim nalazištima u Slavoniji i Srijemu, bez obzira što naselja u Dubovu kod Županje ili na Ciglani u Gunji nemaju tako bogate i stratigrafski izdiferencirane kulturne slojeve i bez obzira na gore navedene nedostatke glede istraživanja ili načina otkrića koji, dakako, u velikoj mjeri ograničavaju zadovoljavajuću razinu interpretacije nalaza.

Danas je, nažalost, razvitak kultura brončanoga doba u županjskom kraju gotovo nepoznat, ali je i na širem području istočne Slavonije nedostavno istražen. Prema dosadašnjim spoznajama nalazišta u Dubovu i u Gunji pripadaju vremenu od završetka ranoga do početka kasnoga brončanog doba, na njima nije otkriven materijal iz drugih kulturnopovijesnih razdoblja pa indicije koje pruža njihov arheološki inventar u smislu aktualiziranja raščlambe kulturnoga razvitka u brončano doba na slavonsko-srijemskome području ne treba zanemariti. Kako smo vidjeli, u nalazima iz Dubova i Ciglane u Gunji mogu se prepoznati bar dvije bitne komponente kulturnoga razvitka, danas još slabo definirana autohtona komponenta te strani utjecaji koji su u brončano doba strujali uglavnom iz dva smjera - s istoka te zapada/sjeverozapada. Tako se primjerice na Dubovu potkraj ranoga brončanoga doba, uz autohtoni kasni vinkovački materijal mogu zamijetiti "hatvanoidni" elementi, na Ciglani u Gunji, uz glavninu anornamentalna keramičkoga materijala, mogu se, također, prepoznati tipovi baštinjeni iz kasne vinkovačke kulture, zastupljena je i vatinska keramika (sl. 4/1-2), a u početku kasnoga brončanog doba na Dubovu nalazimo materijal koji je najbliži materijalu nekropola tipa Barice-Gređani. Ako je, s druge strane, nazočnost keramike s licenskim otiscima na Dubovu i na Ciglani u Gunji (sl. 5/1-5), uz nalaz brončane igle s pečatato oblikovanom glavom u Gunji (sl. 4/4), nedvojbeno potvrda kulturnih utjecaja sa zapada/sjeverozapada onda su time, zacijelo, evidentirane bitne odrednice za definiranje komponente stranih utjecaja. Mislim da ne treba dvojiti da su strani utjecaji, iako vrlo važni, imali značenje sekundarne komponente u razvitku kultura tijekom brončanog doba, a da je bitna spomenuta slabo poznata i premalo prezentirana autohtona komponenta.

Licenska keramika u takvim okolnostima na slavonsko-srijemskom području čini jednu od važnih kulturnih pojava brončanoga doba s velikim značenjem u kronološkom smislu. Njezin širi okvir svakako čini vrijeme od završetka ranoga do početka kasnoga brončanog doba u kontekstu gore spomenutih kulturnih pojava. Ona se u Vinkovcima, Privlaci ili Novigradu javlja zajedno s vatinskim tipovima (Majnarić-Pandžić 1984: 70), a tu međusobnu povezanost na poseban način ilustrira jedan pehar vatinskog tipa s ukrasom otiska vrpce iz Gomolave (Tasić 1965a: 199, T.9/6). Iako se nalazi vatinske i licenske keramike u Vinkovcima ili Privlaci, poput onih iz Gomolave, pripisuju razvijenoj

fazi slavonsko-srijemske varijante vatinske kulture, odnosno vatinskom kulturnom kompleksu, sasvim je sigurno, s druge strane, da su vatinski i licenski nalazi u Novigradu kod Slavanskog Broda otkriveni u inventaru brodske kulture kao "popratna pojava" (Majnarić-Pandžić 2000: 106). Mjesto i uloga nalaza licenske keramike na Ciglani u Gunji ili na Dubovu je najbližnje licenskoj keramici u Novigradu, na temelju arheološke građe iz Muzeja u Županji ne može se govoriti o njihovoj sigurnoj pripadnosti slavonsko-srijemskoj varijanti vatinske kulture kao u Vinkovcima ili Privlaci (Majnarić-Pandžić 1984: 68 i d.) te nalazištima u okolici Osijeka (Šimić 1987: 7 i d.; Šimić 1993: 129 i d.). S obzirom na to da je vinkovačka kultura imala ulogu supstrata za kasniji kulturni razvitak u istočnoj Slavoniji (Majnarić-Pandžić 1984: 63), možda je, na sadašnjem stupnju istraženosti nalaze tog vremena, odnosno arheološki inventar s kojim se javlja licenska keramika u županjskom kraju, najbolje smatrati kasnovinkovačkom manifestacijom koja traje još i u srednjemu brončanom dobu. Premda se općenito smatra da je vatinska kultura u Slavoniji i Srijemu potisnula i zauzela teritorij vinkovačke kulture (Dimitrijević 1979: 141; Dimitrijević 1982: 19-20; Majnarić-Pandžić 1984: 63), nalazišta poput Dubova ili Ciglane u Gunji otvaraju skromnu mogućnost identificiranja "domaće" komponente utemeljene na supstratu ranoga brončanog doba, možda i njezina suživota s vatinskom kulturom po modelu koji susrećemo u okolici Osijeka s "paralelnim životom" daljso-bjelobrdske skupine inkrustirane keramike i vatinske kulture (Šimić 2000: 105). Ako koncentracija vatinskih nalaza na krajnjem istoku Slavonije uz rijeke Dunav, Savu i Bosut govori ne samo o putovima prodiranja vatinske kulture nego i njezina zauzimanja nalazišta u vukovarskom, vinkovačkom ili osječkom kraju, onda u drugim dijelovima Slavonije može biti riječi samo o utjecaju vatinskoga dekorativnog i oblikovnog stila, kako primjerice ilustriraju nalazi iz Novigrada (Majnarić-Pandžić 2000: 106) ili Osatine kod Đakova (Vinski 1958: 24-25). A širenje vatinskoga stila put zapada ili, s druge strane, širenje keramike s licenskim ukrasima na područje istočne Slavonije, zacijelo nije uništilo autohtonu komponentu ni u kulturnom ni u etničkom smislu pa zato i u županjskom kraju, kao u brodsko-posavskome, treba očekivati jednu kulturnu skupinu koja obuhvaća završetak ranoga i srednje brončano doba, pandan ili kulturu sličnu brodskoj kulturi. Ako tomu pridodamo mišljenja da se vatinska kultura nije raširila na teritorij istočne Slavonije, odnosno da je zauzimala područje do ruba istočne Slavonije (Tasić 1983: 100; Garašanin 1983: 510-511), ostaje nam vjerovati da će buduća istraživanja te opsežnija prezentacija nalazišta dati ključne podatke za razrješenje spomenutih odnosa i razvitka kultura brončanog doba na širem istočnoslavonsko-srijemskom području, odnosno definirati status "domaćih", vatinskih, licenskih i drugih nalaza.

Prema tome, zasada se može konstatirati da je županjski kraj u brončano doba bio kontaktno područje na kojemu su se stjecali zapadni/sjeverozapadni i istočni

utjecaji, odnosno zona razgraničenja među kulturnim krugovima (Vinski-Gasparini 1983a:y 496, 501). U svakom slučaju, mišljenja sam da nalaze licenske keramike u Dubovu i Gunji, ali i vatinske nalaze u Gunji, zasada treba gledati kao odraz stranih utjecaja u županjskom kraju na početku i tijekom srednjega brončanog doba.

Zaključak

Licenski nalazi na slavonsko-srijemskome području često se, dakle, javljaju asocirani s inventarom ili panonske inkrustirane ili vatinske kulture, nerijetko u miješanom sloju i jedne i druge kulture. Ne umanjujući podatke utvrđene arheološkim istraživanjima na drugim nalazištima, mislim da je stratigrafija Gomolave ključna i za datiranje nalaza s licenskim otiscima iz Ciglane u Gunji i Dubova kod Županje. Keramika s "lažnim vrpčastim ornamentom" na Gomolavi je, kako smo vidjeli, otkrivena u sloju "Belegiš grupe - starija faza" koju N. Tasić datira od sredine srednjega do početka kasnoga brončanog doba, odnosno u Br. C i D (Tasić 1962: 138-139; Tasić 1965a: 201; Tasić 1983: 91-96). S druge strane, S. Dimitrijević je keramiku s "vrpčastim" uzorcima iz Gomolave datirao u srednju bronzicu (Dimitrijević 1956: 24), a N. Majnarić-Pandžić sloj s "ranobelegiškim tipovima" u Gomolavi (također i u Podgoraču, Belegišu i Novigradu), kojemu pridružuje keramiku s licenskim uzorcima i nalaze panonske inkrustirane keramike, datira u Br. B 1, a cvat vatinsko-belegiške faze slavonsko-srijemske vatinske kulture u Br. B 2 - Br. C 1 (Majnarić-Pandžić 1984: 79-80). Kako su nalazi keramike s "lažnim vrpčastim ornamentom" na Gomolavi (Tasić 1965a: 199) otkriveni u sloju nakon panonske inkrustirane keramike, bez obzira što se ona na više lokaliteta susreće u slojevima zajedno s panonskom inkrustiranom keramikom, njezina bi datacija, ne samo na Gomolavi nego i na drugim srijemskim i istočnoslavonskim nalazištima (Županja, Vinkovci) zaista mogla odgovarati ponajprije Br. B 2 stupnju srednjega brončanog doba. I u okolici Osijeka licenska se keramika javlja u vrijeme završetka života kulture panonske inkrustirane keramike, na kraju Br. B 1 i početku Br. B 2 stupnja (Šimić 2000: 108) što je posve u skladu sa stratigrafijom Gomolave ako prihvatimo da se utjecaj licenske keramike sa sjevero-

zapada najprije širio na područje zemljopisno bliže panonske inkrustirane keramike, a dalje prema rubu južnapanonskoga, odnosno na slavonsko-srijemsko područje vjerojatno nešto kasnije. Konačno, koliko je poznato, na istočnoslavonskom i srijemskom području redovito se javlja "mlađa" licenska keramika s pravolinijski (vodoravno) otisnutim ukrasima, nema valovnica kao na nalazištima u zapadnijim krajevima od Grabrovca kod Đakova (Pavlović 1984: sl. 4/12, sl. 5/1-3) do sjeverozapadne Hrvatske (Vuković 1957: T.1; T.2; Šimek 1975: T.1-T.3) ili Austrije (Benkovsky-Pivovarová 1972: Abb.2, Abb.3.). Moglo bi se reći da slavonsko-srijemski primjeri predstavljaju derivate licenske keramike u jednom prepoznatljivom retardirajućem trendu koji je u dodiru s regionalnim južnapanonskim kulturama, kao u primjerima iz Gomolave, dao zanimljive kombinacije ukrasa (Tasić 1965a: T.9/1,6; T.10/2,4). Upravo iz spomenutih razloga, vrlo je vjerojatno da se licenska keramika na istočnoslavonsko-srijemskome području (Gomolava) javlja još i u Br. C 1 stupnju.

S obzirom na to da se licenska keramika nalazi u slojevima zajedno s inventarom različitih kultura u nekoliko regija od istočne Slavonije i Srijema, sjeveroistočne i središnje Bosne, Hercegovine i središnje Dalmacije, odnosno u kontekstima u kojima je ona svakako inferiorna, najvjerojatnije se može govoriti samo o stilu ukrašavanja keramičkoga posuda koji se, kao jedna nova ornamentalna atraktivnost, vrlo brzo proširio na golema prostranstva (Teržan 1984: 58-60, Abb.4). Licenska keramika u kulturama na tom području sekundarna širenja tako predstavlja i vrlo značajnu kronološku odrednicu. Nalaze u županjskome kraju (Dubovo kod Županje, Ciglana u Gunji) također treba tumačiti kao strani utjecaj (a ne import u pravome smislu) i kao dekorativni trend koji nije imao bitnijih implikacija na kulturne prilike. Ne može se, dakle, govoriti o etničkom prodoru ili doseljavanju nositelja licenskokeramičke kulture na istočnoslavonsko i srijemsko područje (Vinski-Gasparini 1983: 491).

Nalazi keramike s licenskim uzorcima iz Dubova kod Županje (sl. 2/1; sl. 5/1) i Ciglane u Gunji (sl. 3/1-4; sl. 5/2-5) najvjerojatnije pripadaju srednjemu brončanom dobu, mogu se šire datirati od završetka Br. B 1 do Br. C 1, a ponajprije u Br. B 2 stupanj srednjoeuropske kronologije.⁸

⁸ Crteže na sl. 2/2, sl. 4/1-2/4 i sl. 5/1-5 izradila je M. Marijanović, samo je crtež na sl. 4/3 preslik crteža iz terenske dokumentacije zaštitnih istraživanja na Ciglani u Gunji. Kartu na sl. 1 izradio je M. Gregl, a nalaze na sl. 2/1 i sl. 3/1-4 snimio Z. Tanocki.

POPIS KRATICA

AV	- Arheološki vestnik, Ljubljana	OZ	- Osječki zbornik, Muzej Slavonije, Osijek
Čardak	- Čardak, glasilo Muzeja u Županji, Županja	PJZ	- Praistorija jugoslavenskih zemalja, Sarajevo
Glasnik GMV	- Glasnik Gradskoga muzeja Varaždin, Varaždin	Prilozi IAZ	- Prilozi Instituta za arheologiju, Zagreb
Godišnjak CBI	- Godišnjak Centra za balakanološka ispitivanja, Sarajevo	PZ	- Prähistorische Zeitschrift, Berlin
GZM	- Glasnik Zemaljskoga muzeja, Sarajevo	RVM	- Radovi vojvodanskih muzeja, Novi Sad
Izdanja HAD	- Izdanja Hrvatskoga arheološkog društva, Zagreb-Split-Vinkovci	Zbornik ADBH	- Zbornik radova Arheološkoga društva Bosne i Hercegovine, Sarajevo
JPMÉ	- A Janus Pannonius Múzeum Évkönyvé, Pécs	Zbornik MS	- Zbornik Matice srpske, Novi Sad
OA	- Opuscula Archaeologica, Zagreb	Županjski zbornik	- Županjski zbornik, Muzej u Županji - Matica hrvatska, Županja
Obavijesti HAD	- Obavijesti Hrvatskoga arheološkog društva, Zagreb		

POPIS LITERATURE

Bándi 1966	G. Bándi: Ursprung und innere Chronologie der Kultur der inkrustierten Keramik in Westungarn. JPMÉ 1965, Pécs, 61-74
Benkovsky-Pivovarová 1972	Z. Benkovsky-Pivovarová: Zur Problematik der Licenkeramik in Österreich. PZ 47/2, Berlin, 198-212
Bojanovski 1984	I. Bojanovski: Prilog za topografiju rimskih i predrimskih komunikacija i naselja u rimskoj provinciji Dalmaciji IV. Godišnjak CBI 22/20, Sarajevo, 145-265
Brukner 1965	B. Brukner: Neolitski i rano-eneolitski sloj na Gomolavi. RVM 14, Novi Sad, 137-175
Čović 1958	B. Čović: Barice - nekropola kasnog bronzanog doba kod Gračanice. GZM 13, Sarajevo, 19-27
Čović 1961	B. Čović: Rezultati sondiranja na preistorijskom naselju u Gornjoj Tuzli. GZM 15-16, Sarajevo, 79-139
Čović 1965	B. Čović: Uvod u stratigrafiju i hronologiju praistorijskih gradina u Bosni. GZM 20, Sarajevo, 27-145
Čović 1980	B. Čović: "Schnur" i "Licen" keramika na području Neretve. Izdanja HAD 5, Split, 35-43
Čović 1983	B. Čović: Regionalne grupe ranog bronzanog doba. PJZ 4, Sarajevo, 114-190
Čović 1983a	B. Čović: Sjeverna Bosna i Karpatski bazen u rano i srednje bronzano doba. Zbornik ADBH 1, Sarajevo, 65-70
Dimitrijević 1956	S. Dimitrijević: Prehistorijski nalazi sa Gomolave kod Hrtkovaca (u Arheološkom muzeju u Zagrebu). Zbornik MS 15, Novi Sad, 3-30
Dimitrijević 1966	S. Dimitrijević: Arheološka iskopavanja na području Vinkovačkog muzeja od 1957. do 1965. god. Acta Musei Cibalensis I, Vinkovci, 3-67
Dimitrijević 1979	S. Dimitrijević: Arheološka topografija i izbor arheoloških nalaza s vinkovačkog tla. Izdanja HAD 4, Vinkovci 1979, 133-200
Dimitrijević 1982	S. Dimitrijević: Die Frühe Vinkovci-Kultur und ihre Beziehungen zum Vučedoler-Substrat im Lichte der Ausgrabungen in Vinkovci (1977/78). OA 7, Zagreb, 7-3
Dizdar 1996	M. Dizdar: Brončanodobno naselje u Vinkovcima - Duga ulica br.23. OA 20, Zagreb, 7-38
Dizdar 1999	M. Dizdar: <i>Brončano doba, Vinkovci u svijetu arheologije</i> . Gradski muzej Vinkovci, Vinkovci, 31-37
Ercegović 1961	S. Ercegović: Istraživanje srednjovjekovne nekropole u Bošnjacima. VAMZ, II, Zagreb, 225-239
Gabrovec 1983	S. Gabrovec: Rano brončano doba. PJZ 4, Sarajevo, 24-39
Garašanin 1954	M. Garašanin: Jedan prilog hronologiji bronzanog doba u Banatu. RVM 3, Novi Sad, 57-65
Garašanin 1983	M. Garašanin: Vatinska grupa. PJZ 4, Sarajevo, 504-519
Korošec 1957	P. Korošec: Keramika z licensko ornamentiko (Licenkeramik) na Ljubljanskem barju. AV 8/1, Ljubljana, 9-25
Lešić-Bartolov 1975	I. Lešić-Bartolov: Tragovi prošlosti. Županjski zbornik 5, Županja, 170-202
Lozuk 1993	J. Lozuk: Arheološka topografija Brodskog Posavlja. Izdanja HAD 16, Zagreb, 31-38
Majnarić-Pandžić 1977	N. Majnarić-Pandžić: Prilog problematici licenske keramike u sjevernoj Jugoslaviji. AV 27 (1976), Ljubljana, 68-81
Majnarić-Pandžić 1984	N. Majnarić-Pandžić: Srednje brončano doba u istočnoj Slavoniji. Izdanja HAD 9, Zagreb, 63-90

- Majnarić-Pandžić 1993 N. Majnarić-Pandžić: Prilog poznavanju naselja i naseljenosti Brodskoga Posavlja u kasno brončano doba. Izdanja HAD 16, Zagreb, 149-161
- Majnarić-Pandžić 1998 N. Majnarić-Pandžić: Brončano i željezno doba. *Povijest umjetnosti u Hrvatskoj*, knjiga 1 (Prapovijest), Zagreb, 160-369
- Majnarić-Pandžić 2000 N. Majnarić-Pandžić: Brodsko Posavlje u brončano i željezno doba - posljednja dva tisućljeća prije Krista. Zbornik radova sa znanstvenog skupa o Slavanskom Brodu u povodu 750. obljetnice prvog spomena imena Broda, Slavonski Brod, 103-130
- Marijan 2001 B. Marijan: Zaštitna istraživanja arheoloških lokaliteta uz južni trak autoceste Zagreb - Lipovac, dionica V. Kapanica - Županja, poddionica Babina Greda - Županja. Obavijesti HAD 2, Zagreb, 35-45
- Marijanović 1981 B. Marijanović: Ravlića pećina (Peć Mlini). *GZM* 35-36, Sarajevo, 1-97
- Marković 1984 Z. Marković: Neka pitanja neolitika, eneolitika i brončanog doba našičkog kraja i Đakovštine. Izdanja HAD, 9, Zagreb, 13-29
- Marković 1988 Z. Marković: O nekim kronološkim pitanjima eneolitičkih i brončanodobnih kultura južne Dalmacije i njezina zaleđa. Izdanja HAD 12, Zagreb, 79-88
- Marković 1994 Z. Marković: *Sjeverna Hrvatska od neolita do brončanog doba*. Muzej Grada Koprivnice, Koprivnica.
- Marković 2002 Z. Marković: Grabrovac kod Đakova i početak brončanog doba u sjevernoj Hrvatskoj. Prilozi IAZ 19, Zagreb, 31-45.
- Marović&Čović 1983 I. Marović & B. Čović: Cetinska kultura. *PJZ* 4, Sarajevo, 191-231.
- Martinec 2002 M. Martinec: Brončanodobna naseobinska jama s lokaliteta Grabrovac. *OA* 26, Zagreb, 275-312.
- Minichreiter 1984 K. Minichreiter: Brončanodobne nekropole s paljevinskim grobovima grupe Gredani u Slavoniji. Izdanja HAD 9, Zagreb, 91-106
- Pavlović 1984 I. Pavlović: Rezultati arheoloških iskopavanja na lokalitetu Grabrovac u god. 1980. Izdanja HAD-a 9, Zagreb, 53-61
- Plečić 1983 V. Plečić: Zaštitno arheološko iskopavanje na Ciglani u Gunji. *Čardak* 8, Županja, 4-6
- Šimek 1975 M. Šimek: Licenska keramika u Gradskom muzeju Varaždin. *Glasnik GMV* 5, Varaždin, 13-24
- Šimić 1987 J. Šimić: Dalj-Livadice, naselje iz brončanog doba. *OZ* 18-19, Osijek, 7-35
- Šimić 1993 J. Šimić: Kontinuitet nastanjivanja tijekom brončanog doba u sjeveroistočnoj Slavoniji. Izdanja HAD-a 16, Zagreb, 127-148
- Šimić 2000 J. Šimić: *Kulturne skupine s inkrustiranom keramikom*. Biblioteka Slavonije i Baranje, 2, Zagreb - Osijek 2000.
- Tasić 1962 N. Tasić: Naselje kulture polja sa urnama u istočnom delu Srema. *RVM* 11, Novi Sad, 127-144
- Tasić 1965 N. Tasić: Nalazi inkrustovane keramike južne Transdanubije na teritoriji Vojvodine. *RVM* 14, Novi Sad, 49-65
- Tasić 1965a N. Tasić: Poznoeneolitski, bronzanodopski i sloj starijeg gvozdenog doba na Gomolavi. *RVM* 14, Novi Sad, 177-228
- Tasić 1983 N. Tasić: *Jugolovensko Podunavlje od indoevropske seobe do prodora Skita*. Novi Sad - Beograd.
- Tkalac 1971 K. Tkalac: Selo Gunja u daljoj i bližoj prošlosti. *Županjski zbornik* 3, Županja, 5-20
- Teržan 1984 B. Teržan: Das Pohorje - ein vorgeschichtliches Erzrevier? *AV* 34, Ljubljana, 51-84
- Vinski 1958 Z. Vinski: Brončanodobne ostave Lovas i Vukovar. *VAMZ*, I, Zagreb, 1-34
- Vinski-Gasparini 1983 K. Vinski-Gasparini: Licen-keramika savsko-dravskog međuriječja. *PJZ* 4, Sarajevo, 484-491
- Vinski-Gasparini 1983a K. Vinski-Gasparini, Srednje brončano doba savsko-dravskog međuriječja i bosanske Posavine, *PJZ* 4, Sarajevo, 493-503
- Vinski-Gasparini 1983b K. Vinski-Gasparini: Kultura polja sa žarama sa svojim grupama. *PJZ* 4, Sarajevo, 547-646
- Vuković 1957 S. Vuković: Vrpčasta keramika spilje Vindije. *AV* 8/1, Ljubljana, 32-47

SUMMARY

THE POTTERY WITH THE LITZEN DECORATION FROM THE AREA AROUND ŽUPANJA

Key words: pottery with the Litzen decoration, Dubovo, Ciglana in Gunja, the area around Županja, Eastern Slavonia, Bronze Age.

The pottery with the Litzen decoration in the area around Županja was discovered in the protective excavations of the site Dubovo near Županja (Fig. 1, 1) as well as on the site Ciglana in Gunja (fig. 1, 2). The archaeological material discovered at Dubovo near Županja belongs to the period from the end of the Early Bronze Age to the beginning of the Late Bronze Age (Marijan 2001: 35-45). A fragment with the Litzen decoration probably belongs to the vessel shown at Fig. 2, 2. The pottery with the Litzen decoration from Ciglana in Gunja (fig. 3, 1-4; fig. 5, 2-5) was discovered together with the archaeological material that dates back to the "developed" Bronze Age (Plemić 1983, 4-6).

Similar pottery with the Litzen decoration was primarily found in the area of Slavonia and Srijem. Therefore, it is important to establish the relation between the stratigraphic and cultural context of that phenomenon and the context of the pottery with the Litzen decoration discovered in the area around Županja. The broad chronological frame of the Litzen pottery in Slavonia and Srijem is definitely the period from the end of the Early Bronze Age to the beginning of the Late Bronze Age. In Vinkovci, Privlaka, and Novigrad, such pottery was found together with the types characteristic for the Vatina Culture (Majnarić-Pandžić 1984: 66-73, fig. 3, fig. 4, fig. 5, fig. 6, 3-4, fig. 7, fig. 8, fig. 9, 1; Dizdar 1996: 13-14, T. 1, 1-2; T. 2: 1). Whereas the finds of the Vatina and Litzen pottery in Vinkovci and Privlaka, as well as those from Gomolava (Tasić 1965a, 197, 199), were attributed to the developed phase of the Slavonian-Sirmian variant of the Vatina Culture, i.e. to the Vatina Culture, it is obvious that the Vatina and Litzen finds in Novigrad near Slavonski Brod act as "side phenomenon" in the inventory of the Brod Culture. (Majnarić-Pandžić 2000: 106). The position and role of the Litzen pottery discovered at Ciglana in Gunja or at Dobovo is similar to the one established in Novigrad on Sava. The archaeological material from the Museum in Županja cannot be definitely determined as the Slavonian-Sirmian variant of the Vatina Culture which is present on the sites in Vinkovci and Privlaka (Majnarić-Pandžić 1984: 68 sq.) or at the sites around Osijek (Šimić 1987: 7; Šimić 1993: 129 sq.). Since the Vinkovci Culture played the role of the substrate for further cultural development in Eastern Slavonia (Majnarić-Pandžić 1984: 63), perhaps at this level of research, the finds from that period, i.e. the archaeological material that is associated with the Litzen pottery in the area around Županja, should be considered as the manifestation of the late Vinkovci Culture that is still present in the Middle Bronze Age. Although it is general opinion that the Vatina Culture pushed out and took the territory of the Vinkovci Culture in Slavonia and Srijem (Dimitrijević 1979: 141; Dimitrijević 1982: 19-20; Majnarić-Pandžić 1984: 63-70), the sites like Dubovo or Ciglana in Gunja suggest the possibility of identification of the "local" component based on the Early Bronze Age substrate. Perhaps it even coexisted with the Vatina Culture according to the model of "parallel life" of

the Pannonian Incrusted Pottery and the Vatina Culture that was established on the sites around Osijek (Šimić 2000: 105). If concentration of finds of the Vatina Culture in Eastern Slavonia, along the rivers Danube, Sava and Bosut, does not mark only the zone of influence, but also occupation of sites in the area of Vinkovci, Vukovar and Osijek, than the other parts of Slavonia are just exposed to the influence of the Vatina forms and decorative styles. That is illustrated by the finds from Novigrad (Majnarić-Pandžić 2000: 106) and Osatina near Đakovo (Vinski 1958: 24-25). The western expansion of the Vatina style or the expansion of the pottery with the Litzen decoration into Eastern Slavonia certainly did not ethnically or culturally destroy the autochthonous population. Therefore, we should expect the discovery of another cultural group in the area around Županja that would cover the end of the Early Bronze Age and the Middle Bronze Age and act as a counterpart or a culture similar to the Brod Culture in the Sava Valley around Slavonski Brod (Majnarić-Pandžić 2000: 104-106). There is also the opinion that the Vatina Culture did not spread to the territory of Eastern Slavonia, i.e. that it occupied the area next to Eastern Slavonia (Tasić 1983: 100; Garašanin 1983: 510-511). The future research and extensive presentation of sites will provide data necessary for clarification of previously mentioned relations and development of the Bronze Age cultures on the area of Eastern Slavonia and Srijem. In the Bronze Age, the area around Županja was a contact zone of the western/north-western and eastern influences, i.e. bordering zone between different cultures (Vinski-Gasparini 1983a, 496, 501).

The Litzen finds in Slavonia and Srijem are often associated with the inventory of the Pannonian Incrusted Pottery or with the Vatina Culture, or even both. Although the other sites gave valuable archaeological information, my opinion is that stratigraphy of Gomolava provides key information for dating of the pottery with the Litzen decoration from Dubovo near Županja and Ciglana in Gunja. The pottery with "false ribbon-like ornament" at Gomolava was discovered in the layer of the "Belegiš Group — the older phase" which has been dated into the period from the middle of the Middle Bronze Age to the beginning of the Late Bronze Age, i.e. to the periods Br C and D (Tasić 1962: 138-139; Tasić 1965a: 201; tasić 1983: 91-96). On the other and, Dimitrijević dates the pottery with "ribbon-like" ornament from Gomolava into the Middle Bronze Age (Dimitrijević 1956: 24). N. Majnarić-Pandžić dates the layer with the "early Belegiš types" in Gomolava (as well as in Podgorač, Belegiš and Novigrad), i.e. the pottery with the Litzen decoration, into the Br B1 (Majnarić-Pandžić 1984: 79-80). Since the pottery with "false ribbon-like ornament" at Gomolava (Tasić 1965a: 199) was discovered in the layer after the Pannonian Incrusted Pottery, this phenomenon at Gomolava and other sites in Eastern Slavonia and Srijem (Vinkovci and Županja) could correspond to Br B2 period of the Middle Bronze Age, regardless of the fact that on several sites the pottery with the Litzen decoration was found together with the Pannonian Incrusted Pottery. In the area around Osijek the pottery with the Litzen decoration also appears in the final stages of the Pannonian Incrusted Pottery Culture, at the end of the period Br B1 and at the

beginning of Br B2 (Šimić 2000: 108). It corresponds to the stratigraphy of Gomolava, if we accept thesis that the north-western influence of the Litzen Pottery first reached geographically closer area of the Pannonian Incrusted Pottery, and came to the edge of Southern Pannonia, i.e. southern part of Slavonija and Srijem, somewhat later. In Eastern Slavonia and Srijem we find only the "later" Litzen Pottery with straight horizontal lines. There are no wave patterns that are present on the western sites from Grabrovac near Đakovo (Pavlović 1984: fig. 4, 11-3, fig. 5) to North-western Croatia (Vuković 1957: T. 1, 1-3; T. 2, 2, 4, 6-7; Šimek 1975, T. 1 - T. 3) or Austria (Benkovsky-Pivovarová 1972: Abb. 2, Abb. 3). The pieces from Slavonia and Srijem are derivatives of the Litzen Pottery, which following the trend of retardation combined with the local South Pannonian cultures resulting in interesting decorative combinations, such as those from Gomolava (Tasić 1965a, T. 9, 1, 6; T. 10, 2, 4). Because of all that it is highly probable that the Litzen Pottery was still present in Eastern Slavonia and Srijem (Gomolava) even in the period Br C1.

The Litzen Pottery is an independent cultural phenomenon in Austria (Benkovsky-Pivovarová 1972: 209), Western Hungary (Bándi 1966: 70), and perhaps North-western Croatia (Marković 1988: 83). However, in the regions

of its secondary expansion, including Eastern Slavonia (Majnarić-Pandžić 1977, 74; Vinski-Gasparini 1983, 490), Srijem (Tasić 1965: 60-61), North-eastern and Central Bosnia, Herzegovina, and Central Dalmatia (Čović 1961: 106 sq.; Čović 1980: 35 sq.; Marović - Čović 1983: 214) it appears in the layers with material of different cultures, i.e. in context where it obviously has an inferior role. Such cases should be interpreted as a pottery decorative style that quickly spread over the large area as attractive ornamental novelty (Teržan 1984: 58-60, Abb. 4). The finds of the Litzen Pottery in the area around Županja (Dubovo near Županja, Ciglana in Gunja) should also be interpreted as a foreign influence (and not true import), and being a decorative trend, it did not have any significant implications on cultural circumstances. It means that there was no expansion or migration of the population associated with the Litzen Pottery Culture to Eastern Slavonia and Srijem (Vinski-Gasparini 1983: 491).

The pottery with the Litzen decoration from Dubovo near Županja (fig. 2, 1; fig. 5, 1) and Ciglana in Gunja (fig. 3, 1-4; fig. 5: 2-5) probably date back to the Middle Bronze Age. The broad dating of that material places it in the period from the end of Br B1 to Br C1, primarily into the period Br B2 of the Central European chronology.

Translated by H. Potreblica

